
КОСТЮК О.О.,
аспірантка, кафедра психології
та педагогіки,
Національний університет
«Острозька академія»,
м. Острог

РОЗУМІННЯ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ У СУЧАСНІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

У статті проаналізовано погляди сучасних вітчизняних науковців на сутність гендерного виховання та його специфіку: мету, завдання, принципи, зміст та очікуваний результат впливу на вихованців. Розкрито три основних підходи українських дослідників до визначення гендерного виховання. Сформульовано спільні та відмінні риси у баченні вітчизняних гендерологів стосовно особливостей впровадження гендерного виховання в школах.

Ключові слова: гендер, гендерне виховання, гендерна освіта, гендерний компонент, гендерна рівність.

В статье проанализированы взгляды современных отечественных ученых на сущность гендерного воспитания и его специфику: цель, задачи, принципы, содержание и ожидаемый результат влияния на воспитанников. Раскрыто три основных подхода украинских исследователей к определению гендерного воспитания. Сформулировано общие и отличные черты в видении отечественных гендерологов касательно особенностей внедрения гендерного воспитания в школах.

Ключевые слова: гендер, гендерное воспитание, гендерное образование, гендерный компонент, гендерное равенство.

The article analyses views of modern Ukrainian scholars on the essence of gender education and its peculiarities, such as aim, objectives, guiding principles, content and expected result upon students. Three major approaches of Ukrainian scientists to definition of gender education are determined. Similarities and differences in their perspectives on implementation of gender education in schools are highlighted.

It is inferred that there has formed three main approaches of Ukrainian scientists to understanding the meaning of gender education. The first approach stipulates that gender education is the process of formation of social and cultural mechanisms, construction of the roles of men and women and psychological personal traits which are demanded by society; the second approach presupposes that gender education is the influence on subconsciousness aimed at teaching egalitarian values; according to the third approach, gender education should be examined both as a process and as influence.

Key words: gender, gender education, gender component, gender equality.

Постановка проблеми. Однією із основоположних цінностей демократичного суспільства є рівність усіх громадян, незалежно від їх статі. Досягнення гендерного паритету в українському суспільстві вимагає створення належних умов: відповідних законодавчих та ефективних практичних механізмів. Наразі в Україні уже прийнята низка законодавчих документів, які сприяють рівності можливостей чоловіків та жінок. Однак, законодавчої бази недостатньо, адже, паралельно необхідно формувати гендерний світогляд українців, переконання у рівності можливостей реалізації особистісного потенціалу незалежно від статі. Для цього одним із найефективнішим засобів є гендерна освіта та гендерне виховання підростаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням сутності та особливостей гендерного виховання присвячені праці таких українських вчених: В. П. Кравця (теоретико-методологічні засади гендерного виховання), Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді (запровадження гендерної складової у шкільний навчально-виховний процес, гендерна культура), С. Т. Вихор, Л. О. Ковальчук, Л. І. Лушпай (гендерне виховання

учнівської молоді), О. В. Железняк І. В. Іванової, І. С. Мунтяна, Н. О. Приходькіної, О. С. Цокур, О. Ю. Юр'євої (гендерне виховання та професійна підготовка майбутніх фахівців), О. А. Луценко (сучасний стан гендерних досліджень), В. В. Очкур, Н. М. Павлушенко, А. М. Шевченко, (гендерне виховання дітей молодшого шкільного віку), О. Л. Остапчук (роль соціального педагога у гендерному вихованні учнів підліткового віку) та ін.

Однак, гендерне виховання є відносно новим феноменом у навчально-виховному процесі українських шкіл, що зумовлює потребу вивчення його сутності та особливостей реалізації.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у аналізі поглядів українських науковців на значення поняття «гендерне виховання» та розкритті його специфіки, а саме: мети, завдань, принципів, змісту та очікуваного результату впливу на вихованців у контексті сучасних вітчизняних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо детальніше підходи українських науковців до визначення поняття «гендерне виховання». С. Т. Вихор визначає гендерне виховання як «цілеспрямований і систематичний вплив на свідо-

мість, почуття, поведінку вихованців з метою формування в них егалітарних цінностей, поваги до особистості, незалежно від статі, розвитку індивідуальних якостей і здібностей задля їх самореалізації, оволодіння навичками толерантної поведінки та з метою побудови громадянського суспільства» [6, с. 9-10]. Дослідниця підкреслює, що «сутність гендерного виховання полягає у відмові від сексизму, пом'якшенні гендерних стереотипів, формуванні досвіду взаємодії між статями на засадах гендерної рівності, недопустимості протиставлення за статевою ознакою в сім'ї, школі, будь-яких суспільних інститутах, створенні рівних умов і можливостей для розвитку, самовдосконалення і самореалізації кожної особистості. Ключовим у гендерному вихованні є заперечення принципу «рівність у тотожності» та прийняття ідеї «рівність у відмінностях»» [6, с. 9-10].

На відміну від С. Т. Вихор, дослідниці О. С. Цокур та І. В. Іванова визначають *гендерне виховання* як «цілеспрямований, організований і керований процес формування соціокультурних механізмів конструювання жіночих та чоловічих ролей, поведінки, діяльності та психологічних характеристик особистості, запропонованих суспільством залежно від їх біологічної статі» [4].

А. М. Шевченко розглядає *гендерне виховання* в двох аспектах: «як систематичний вплив на особистість з метою забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок у різних сферах суспільного життя, дотримання прийнятих у суспільстві гендерних норм і стереотипів; та цілеспрямований процес, що характеризує не тільки міжособистісне спілкування осіб різної статі та взаємодію в сім'ї, але й визначає їхні соціальні відносини в основних інститутах суспільства» [13, с. 8].

О. В. Железняк визначає *гендерне виховання* у широкому та вузькому значеннях. За його словами, «*гендерне виховання* в широкому визначенні – це особлива форма передавання, засвоєння соціального досвіду з метою формування духовності особистості, підготовки до виконання соціальних функцій і ролей, активної участі в розвитку суспільства на підставі прийняття загальнолюдських цінностей, дотримання принципу гендерної рівності. *Гендерне виховання* у вузькому значенні – це ефективний інструмент педагогічного впливу на особистість жіночої та чоловічої статі з метою формування в неї егалітарної свідомості, поведінки на підставі подолання будь-яких виявів сексизму як форми дискримінації суб'єктів навчально-виховного процесу за ознакою біологічної статі» [8, с. 9]. На думку дослідника, «*гендерне виховання* учнів – це нова гуманістично спрямована концепція організації їхньої життєдіяльності, що заснована на визнанні пріоритету рівноправного доступу представників чоловічої та жіночої статі до освітніх цінностей, інформаційних ресурсів, а також їхньої рівності в спільній навчально-пізнавальній, проблемно-пошуковій, культурно-дозвілєвій та творчій діяльності» [8, с. 15-16].

І. В. Євстігнеєва інтерпретує *гендерне виховання* особистості як «процес становлення соціально-психологічної характеристики статі, яка значною мірою визначається соціальним життям, особливостями культури, традицій, виховання». Дослідниця зауважує, що «у педагогічному процесі *гендерне виховання* надає можливості сформувати індивідуальні якості, риси, властивості, що визначають необхідне суспільству відношення людини до представників іншої статі» [7, с. 9]. За Н. М. Павлушенко, *сутність* гендер-

ного виховання полягає в дотриманні принципу рівноправності, взаємозамінності, паритетності взаємостосунків статей [11, с. 10].

О. Л. Цокур, І. В. Іванова вбачають метою гендерного виховання «створення умов для формування егалітарної свідомості, вільної від гендерних стереотипів і відповідальної за свої міжособистісні взаємини в соціумі» [3, с. 147-170]. Такий же підхід до визначення мети гендерного виховання підтримує О. В. Железняк [8, с. 9].

Відповідно до мети, гендерне виховання передбачає вирішення низки завдань. С. Т. Вихор виділяє наступні завдання гендерного виховання: «реалізація гендерного підходу в усіх ланках навчально-виховного процесу; усвідомлення проблем гендерного паритету; оволодіння певним обсягом знань про упередження щодо кожної статі та їх усвідомлення; пом'якшення стереотипів щодо сімейних, професійних та суспільних ролей та корекція уявлень про норми маскуліності/фемінінності; збагачення емоційного світу, створення умов для розвитку індивідуальних здібностей з метою самореалізації особистості; накопичення та формування досвіду егалітарної поведінки» [6, с. 10].

Н. М. Павлушенко виокремлює такі завдання гендерного виховання: «реалізація принципів рівноправності, взаємозамінності, партнерства у взаємодії статей; усвідомлення негативного впливу статево-рольових стереотипів на рівні сімейних і суспільних ролей; уникнення упередженого ставлення до представників протилежної статі; накопичення досвіду егалітарної поведінки з метою самореалізації кожної особистості» [11, с. 10].

О. С. Цокур та І. В. Іванова наголошують та багатовекторності та комплексності змісту гендерного виховання.

Зокрема, дослідники виділяють сім складових гендерного виховання: національну, моральну, сімейну, фізичну, правову, трудову та інтелектуальну [5, с. 7].

Засобом впровадження гендерного виховання в навчально-виховну діяльність школи, як слушно зазначає С. Т. Вихор, є включення в освітній процес гендерної складової та застосування особистісно зорієнтованого підходу у взаємодії вчителів та учнів. Саме через гендерний підхід реалізується гендерне виховання учнів [6, с. 10]. За С. Т. Вихор, *гендерний підхід* в освіті, як механізм досягнення гендерної рівності та утвердження рівних можливостей для самореалізації кожної особистості передбачає: «відсутність орієнтації на «особливе призначення» чоловіка чи жінки; заохочення видів діяльності, що відповідають інтересам особистості; пом'якшення гендерних стереотипів; врахування соціально-статевих відмінностей. Гендерний підхід є необхідною передумовою реалізації гендерного виховання і виступає складовою особистісно зорієнтованого навчально-виховного процесу» [6, с. 10].

Таке ж трактування *гендерного підходу* пропонує Н. М. Павлушенко: «гендерний підхід в освіті передбачає досягнення гендерної рівності шляхом: відмови від асиметрії бінарного типу («слабка, залежна дівчина; сильний, рішучий юнак»); виховання загально розвиненої особистості, вільної від дискримінаційних поглядів; створення рівноправних умов для соціалізації дівчаток і хлопчиків; заохочення видів діяльності, що відповідають уподобанням особистості; позбавлення статево-рольових настанов та стереотипів; утвердження рівних умов для самореалізації і самовдосконалення кожного учня/учениці; врахування

індивідуальних психофізіологічних особливостей кожної дитини» [11, с. 16].

І. С. Мунтян розуміє *гендерний підхід* як «нову наукову методологію, а також принцип пізнання й пояснення сутності людини, що виник унаслідок феміністичного руху на Заході на противагу традиційному андроцентристському статерольовому підходу, який полягає в поясненні пріоритету домінування їх біологічних відмінностей над соціальними. Гендерний підхід, в основі якого лежить розуміння гендера як соціальної статі, тобто складного соціокультурного конструкта, що містить у своєму складі відмінності в ролях, поведінці, ментальних та емоційних характеристиках між чоловіками і жінками, конструйованих суспільством, ґрунтується на розгляді чоловічого й жіночого не як природою заданих, а саме як культурою конструйованих соціальних статусів, соціальні досягнення яких не обумовлені їхніми біологічними особливостями» [10, с. 16].

В. П. Кравець та О. М. Кікінеджи вказують, що принципи гендерного виховання направлені на відмову від «обмежувального підходу до виховання дитини залежно від її статі, від статево відповідних традиційних очікувань на користь особистісного, індивідуалізованого потенціалу [1, с. 97].

Л. О. Ковальчук погоджується з думкою В. П. Кравця, що «гендерний підхід в навчально-виховному процесі по суті є індивідуальним, інакше кажучи, таким, який дає змогу дитині проявляти свою ідентичність. Він забезпечує людині більшу свободу вибору і самореалізації, допомагає бути достатньо гнучкою і вміти використовувати різні можливості поведінки» [9, с. 20].

Н. О. Приходькіна розглядає *гендерний підхід* в освіті як складову особистіс-

но-орієнтованого підходу в навчально-виховному процесі: «гендерний підхід в освіті є одним із складових особистісно-орієнтованого підходу до навчання та виховання особистості, враховує її індивідуальні особливості у відповідності зі статтю, дозволяє на цій основі вибір змісту, форм і методів навчання і виховання, створення розвивального освітнього середовища у відповідності з її природним потенціалом» [12, с. 16].

Так, на думку, О. А. Луценко, *гендерний підхід* «...передбачає гармонізацію статево-рольової взаємодії на основі егалітаризму як принципу рівних прав та можливостей особистості незалежно від статі» [2, с. 491].

Дослідники гендерного виховання переконані, що кінцевим результатом цього процесу є гендерна вихованість. До прикладу, С. Т. Вихор вважає, що *гендерне виховання* як процес передбачає досягнення певного стану сформованості особистісних характеристик учнів, «гендерної вихованості». Під *гендерною вихованістю* дослідниця розуміє «результат засвоєння учнями знань, цінностей і понять міжстатевої взаємодії, гендерної культури суспільства, гендерних стереотипів, їх осмислення, усвідомлення, оцінку та сформованість власного ставлення до них, що забезпечує взаємодію на засадах гендерної рівності». Дослідниця виділяє три компоненти гендерної вихованості: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий [6, с. 17].

Н. М. Павлущенко розглядає *гендерну вихованість* як «результат засвоєння егалітарних цінностей, поваги до особистості незалежно від статі, не підкорення гендерним стереотипам, розвитку здібностей до самореалізації кожного, оволодіння навичками партнерства» [павлущенко, с. 18]. На думку дослідниці, *процес гендерної вихованості* відображений у методиці,

основними складовими якої є: мета; організаційно-педагогічні умови; провідні чинники соціалізації; напрями, форми та інтерактивні методи, прийоми, засоби; система контролю; компоненти і рівні сформованості гендерної вихованості молодших школярів [11, с. 18].

Отже, проведений аналіз праць вітчизняних науковців дозволив зробити висновок про вироблення ними трьох основних підходів до визначення сутності гендерного виховання. Частина науковців розглядає гендерне виховання як процес формування соціокультурних механізмів, конструювання чоловічих та жіночих ролей та необхідних суспільству психологічних характеристик особистості, інша – як вплив на свідомість з метою форму-

вання в них егалітарних цінностей. Також існує ще одна група дослідників, яка вважає, що гендерне виховання потрібно розглядати, поєднавши два попередні аспекти (процес та вплив). Разом з тим, можемо констатувати, що науковці дотримуються спільної позиції щодо провідних принципів, які лежать в основі гендерного виховання (рівноправності та партнерства) та його мети (формування гендерної вихованості та реалізації природного індивідуального потенціалу незалежно від статевої приналежності). Перспективою подальших досліджень вважаємо вивчення поглядів зарубіжних науковців на поняття гендерного виховання та їх напрацювань у цій галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кравець В. П. Педагогіка та психологія: гендерний аспект: [навч. посібник] / В. П. Кравець, О. М. Кікінеджі. – Тернопіль: навчальна книга. – Богдан, 2004. – 124 с.
2. Основи теорії гендеру: Навч. посібник/ред. кол. посіб.: В. П. Агеєва, Л. С. Кобелянська, М. М. Скорик. – К.: К.І.С., 2004. – 536.
3. Цокур О.С., Іванова І.В. Основи гендерного виховання // Хрестоматія навчальних програм з проблем гендерного розвитку. – К.: Фоліант, 2004. – С.147-170.
4. Цокур О., Іванова І. Розвиток гендерного підходу в освіті. Режим доступу: <http://osvita.ua/school/method/technol/313/>
5. Очкур В. В. Сучасний погляд. Гендерна стратегія виховання та гендерний підхід у розвитку дітей дошкільного віку/Очкур В. В.// Дошкільний навчальний заклад. – 2012. – № 4 (64). – С. 2-14
6. Вихор С. Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педагогічних. наук : спец. 13.00.07. "Теорія і методика виховання" / С. Т. Вихор. – Тернопіль, 2006. – 23 с.
7. Євстігнєєва І. В. Гендерне виховання учнів основної школи на уроках фізичної культури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педагогічних. наук : спец. 13.00.07. "Теорія і методика викладання" / Євстігнєєва І. В. – Луганськ, 2012. – 23 с.

8. Железняк О. В. Розвиток професійної компетентності педагога з гендерного виховання учнів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педагогічних. наук : спец. 13.00.04. "Теорія і методика професійної освіти" / О. В. Железняк. — Ялта, 2011. — 23 с.
9. Ковальчук Л. О. Гендерне виховання учнівської молоді в Німеччині: дис. ... канд. педагогічних. наук: 13.00.07 / Любов Олександрівна Кравчук; [наук. кер. В. П. Кравець]; Тернопіл. нац. пед. ун-т імені Володимира Гнатюка. — Тернопіль, 2008. — 189с.
10. Мунтян І. С. Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів:: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педагогічних. наук : спец. 13.00.04. "Теорія і методика професійної освіти" / І. С. Мунтян. — Одеса, 2004. — 23 с.
11. Павлуценко Н. М. Гендерне виховання дітей молодшого шкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педагогічних. наук : спец. 13.00.07. "Теорія і методика виховання" / Н. М. Павлуценко. — Тернопіль, 2011. — 23 с.
12. Приходькіна Н. О. педагогічні умови реалізації гендерного підходу у фаховій підготовці студентів гуманітарних спеціальностей: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педагогічних. наук : спец. 13.00.04. "Теорія і методика професійної освіти" / Н. О. Приходькіна. — Київ, 2008. — 23 с.
13. Шевченко А. М. Гендерне виховання молодших школярів засобами фольклору в умовах полікультурного регіону: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педагогічних. наук : спец. 13.00.07. "Теорія і методика виховання" / А. М. Шевченко. — Луганськ, 2009. — 23 с.